

Sylvia Wilczewska

(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku)

CHARAKTERYSTYKA SZEFÓW WUBP/WUDS BP W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1944–1956

 Materiały, które zostały przekazane do archiwów Instytutu Pamięci Narodowej, w znaczny sposób przyczyniły się do wzrostu zainteresowania historyków zagadnieniami związanymi zarówno z kadrami, jak i działalnością komunistycznego aparatu władzy. Ważne miejsce w historiografii zajmuje opracowanie Antoniego Dudka i Andrzeja Paczkowskiego¹. Równie istotne znaczenie ma praca zbiorowa historyków z IPN, którzy starali się odtworzyć obsadę kierowniczych stanowisk aparatu bezpieczeństwa w Polsce w latach 1944–1956². Kwestiami przynależności narodowościowej w UB zajął się m.in. Krzysztof Szwagrzyk³. Przygotowaniu polskich kadr na terenie ZSRS dla przyszłego aparatu represji poświęcił swój artykuł Maciej Korkuć⁴. Warto zapoznać się również z pracą Konrada Rokickiego na temat kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955⁵. Kazimierz Krajewski i Tomasz Łabuszewski omówili pierwsze lata działalności „bezpieki”, zagadnienia związane z doborem kadr, wrogim stosunkiem społeczeństwa do władz komunistycznych oraz pełną zależnością resortu od sowieckich mocodawców⁶. W celu przybliżenia sytuacji, jaka panowała na ziemiach Białostoczczyzny pod koniec II wojny światowej, warto odnieść się do pozycji Jerzego

¹ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000.

² *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

³ K. Szwagrzyk, *Żydzi w kierownictwie UB. Stereotyp czy rzeczywistość*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 11.

⁴ M. Korkuć, „Kujbyszewiaczy” – awangarda UB, „Arkana” 2002, nr 46–47.

⁵ K. Rokicki, *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955* [w:] „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005.

⁶ „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa...*

Kułaka⁷. Problematyką aparatu bezpieczeństwa w Małopolsce zajęli się Filip Musiał i Michał Wenklar⁸. Leszek Piłat skoncentrował się z kolei na WUBP w Lublinie⁹, a Zbigniew Nawrocki w swojej monografii omówił działalność UB na Rzeszowszczyźnie¹⁰. Pod redakcją Roberta Klementowskiego i Krzysztofa Szwagrzyka powstała książka o działalności UB na Dolnym Śląsku¹¹. Warto też wspomnieć o obszernej publikacji IPN zawierającej dokumenty ukazujące metody działania komunistycznego aparatu represji w Polsce¹². Jej główną zaletą jest słownik biograficzny ofiar represji oraz „utrwalacze władzy ludowej”. Z opracowań o charakterze biograficznym należałoby wymienić książkę Krzysztofa Lesiakowskiego¹³, a także artykuł recenzyjny zamieszczony w pracy Antoniego Dudka *Ślady Peerelu: ludzie, wydarzenia, mechanizmy*¹⁴. Marcin Kasprzycki sporządził natomiast ponad sto notatek biograficznych funkcjonariuszy UB/KdsBP z powiatu nowosądeckiego w latach 1945–1956¹⁵. Niezwykle ciekawe są też pozycje o Józefie Światle, wicedyrektorze Departamentu X MBP w latach 1951–1953, który 5 grudnia 1953 r. zbiegł na Zachód¹⁶, oraz publikacja Zbigniewa Błażyńskiego zawierająca zapis rozmów autora z tym byłym funkcjonariuszem UB¹⁷.

W latach 1944–1956 Wojewódzkim Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego/Wojewódzkim Urzędem do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku kierowali kolejno Faustyn Grzybowski, Tadeusz Piątkowski, Józef Pluta, Władysław Szysz, Teodor Mikuś, Daniel Kubajewski, Stanisław Mrozek oraz Bolesław Krzywiński. Ich akta osobowe stanowią cenne źródło wiedzy o funkcjonariuszach. Wspólne cechy pracowników resortu wyłaniające się podczas analizy akt składają się na obraz tego środowiska. Istotne jest, że znajdują się w nich dokumenty wytworzone zarówno przez samych funkcjonariuszy (życiorysy, podania), jak i ich zwierzchników (charakterystyki, opinie), a także przez organy kontroli wewnętrznej (postępowanie sprawdzające przed przyjęciem do służby czy w czasie jej trwania). Największe trudności podczas badania ww. materiałów archiwalnych wynikały z ich niekompletności i niedoskonałości, co miało związek z brakiem profesjonalizmu Wydziału Personalnego i złożonością obowiązujących wówczas procedur. Pojawiające się nieścisłości, np. w zapisach dat awansów czy pełnionych funkcji, zostały zweryfikowane na podstawie wydanej przez IPN publikacji *Twarze*

⁷ J. Kułak, *Pierwszy rok sowieckiej okupacji. Białystok 1944–1945*, Białystok 1996.

⁸ *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1991*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009.

⁹ L. Piłat, *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie 1944–1954*, „Studia Podlaskie” 1996, t. 6.

¹⁰ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności – UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998.

¹¹ *Urząd Bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku 1945–1956. Z badań nad organizacją i działalnością aparatu bezpieczeństwa*, red. R. Klementowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2012.

¹² *Księga bezprawia. Akta normatywne kierownictwa resortu bezpieczeństwa publicznego 1944–1956*, wybór i oprac. B. Kopka, Warszawa 2011.

¹³ K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczar „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998.

¹⁴ A. Dudek, *K. Lesiakowskiego zmagania z Moczarem [w:] Ślady Peerelu: ludzie, wydarzenia, mechanizmy*, red. A. Dudek, Kraków 2001.

¹⁵ M. Kasprzycki, *Ludzie bezpieki w powiecie Nowy Sącz*, Kraków 2009.

¹⁶ A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Światły*, „Rzeczpospolita. Plus i Minus”, cz. 1, 20–21 XII 2003; cz. 2, 27–28 XII 2003; *idem*, *Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009.

¹⁷ Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Warszawa 2012.

*białostockiej bezpieki*¹⁸. Zachowanie się tylko pierwszej z trzech części teczek osobowej Stanisława Mrożka uniemożliwiło głębszą analizę jego osoby. Podobnie było w przypadku akt osobowych Daniela Kubajewskiego pochodzących ze zbiorów Centralnego Archiwum Wojskowego.

Szefowie WUBP/WUdsBP w Białymstoku

Organizatorem WUBP w Białymstoku był Faustyn Grzybowski, syn Filipa i Wincen-
tyny, urodzony 16 sierpnia 1913 r. we wsi Mikołajewska, w obwodzie dnepropietrowskim w Rosji. Pochodził z polskiej rodziny chłopskiej, ukończył osiem klas szkoły powszechnej¹⁹. Po śmierci rodziców w 1927 r. podjął pracę w kołchozie jako rachmistrz, a następnie jako sekretarz w urzędzie gminnym Carowodar w powiecie chersońskim. W 1935 r. został członkiem Wszechzwiązkowego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży (Komsomoł)²⁰, w którym pełnił funkcje sekretarza i przewodniczącego Komisji Rewizyjnej²¹.

W dniu 30 października 1935 r. jako elew szkoły podoficerskiej powołano go do służby w Armii Czerwonej, w 64. pułku kolejowym Wojsk NKWD. Już jako podoficer tej szkoły służył w mieście Czadzuj w Republice Turkmeńskiej. Do rezerwy został przeniesiony w stopniu podporucznika; w cywilu objął obowiązki przewodniczącego kołchozu im. Stalina w powiecie chersońskim. Ponownie zmobilizowano go 13 sierpnia 1941 r. Otrzymał wtedy stanowisko dowódcy batalionu saperów najpierw w 9., a następnie w 51. Armii. W dniu 5 maja 1942 r. został odwołany do Wydziału Personalnego Armii Przymorskiej miasta Sewastopola. Po przekazaniu go do dyspozycji Południowouralskiego Okręgu Wojskowego został mianowany dowódcą kompanii przeciwpancernej 365. pułku piechoty XIII Brygady Zapasowej. Latem 1943 r. w ZSRS zaczęto organizować Wojsko Polskie. F. Grzybowski ze względu na polskie korzenie został skierowany do tworzących się oddziałów. Otrzymał dowództwo kompanii rusznic przeciwpancernych 1. pp 1. Dywizji im. Tadeusza Kościuszki, z którą brał udział m.in. w bitwie pod Lenino²². W kwietniu 1944 r. odkomenderowano go do szkoły oficerskiej w Kujbyszewie, a po jej ukończeniu – jako jeden z wyróżniających się absolwentów – został oddany do dyspozycji Resortu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie. W połowie sierpnia 1944 r. przyjechał do Białegostoku z rozkazem utworzenia struktur WUBP²³. W tym samym roku wstąpił do PPR. Po kilku miesiącach już jako major otrzymał przeniesienie do Lublina, a następnie do Wrocławia.

Faustyn Grzybowski był postrzegany jako człowiek z tzw. klikki lubelskiej. Stosował „sowiecki model” pracy operacyjnej i śledczej, polegający m.in. na zmuszeniu podejrzanych

¹⁸ *Twarze białostockiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Białymstoku*, red. P. Łapiński, Białystok 2007.

¹⁹ AIPN Bi, 337/1, Akta osobowe Faustyna Grzybowskiego, k. 14.

²⁰ Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży (WLKZM – Komsomoł) – komunistyczna organizacja młodzieży w Związku Sowieckim utworzona w 1918 r. Komsomoł był młodzieżowym zapleczem partii komunistycznej, a jego celem była sowietyzacja młodzieży.

²¹ *Ibidem*, k. 12.

²² *Ibidem*, k. 17.

²³ AIPN Bi, 045/479, Rozkazy i zarządzenia szefa WUBP w Białymstoku za okres 1944–1945, k. 4.

nego – przy użyciu brutalnych metod – do przyznania się do zarzucanych mu przestępstw. W związku z panującą powszechnie złą opinią na jego temat został oddany do dyspozycji MBP, a „oddziaływanie kolektywu partyjnego miało mu pomóc wyzbyć się negatywnych cech charakteru i złych nawyków w pracy”²⁴. Rozkazem personalnym z czerwca 1948 r. został mianowany na stanowisko naczelnika Wydziału Ochrony Rządu. Po przekształceniu tego wydziału w Departament VIII KdsBP w 1950 r. awansował na wicedyrektora, a następnie dyrektora departamentu²⁵. W ramach podnoszenia kwalifikacji zawodowych 4 lipca 1955 r. oddelegowano go do NRD na szkolenie w dziedzinie wykorzystania środków technicznych w pracy operacyjnej²⁶.

W połowie 1951 r. Grzybowski zwrócił się do Prezydium Rady Najwyższej ZSRS z prośbą o przyznanie obywatelstwa sowieckiego jego żonie Stanisławie z domu Wojdakowskiej. Władze zmuszone były wydać decyzję odmowną, ponieważ we wsi Carowodar odnaleziono jego pierwszą żonę. MBP nie zweryfikowało tego faktu, a sprawą zajęto się dopiero po interwencji władz sowieckich, które po zwolnieniu Grzybowskiego z organów bezpieczeństwa upomniały się o swojego oficera²⁷. Dzięki wstawiennictwu oraz protekcji ministra Stanisława Radkiewicza w 1951 r. uzyskał zgodę na dalszy pobyt w Polsce i powrócił do Białegostoku. W pierwszych latach po odejściu z resortu pracował jako ślusarz, natomiast w 1959 r. zatrudnił się w Białostockim Przedsiębiorstwie Remontowym Materiałów Budowlanych (po reorganizacji – w Białostockich Zakładach Ceramiki Budowlanej) na stanowisku dyrektora Oddziału Mechaniczno-Transportowego. Zmarł 9 kwietnia 1999 r. w Białymstoku²⁸.

Był wielokrotnie odznaczany i nagradzany, otrzymał m.in.: Order Sztandaru Pracy II klasy, Krzyż Grunwaldu III klasy, Order Odrodzenia Polski V klasy, Krzyż Walecznych, Srebrny Medal Zasłużonych na Polu Chwały, Srebrny oraz Złoty Krzyż Zasługi²⁹. W uzasadnieniu pisano: „Za liczne zasługi w walkach z Niemcami oraz w walkach z reakcyjnym podziemiem niepodległościowym, w utrwalaniu władzy ludowej w Polsce”³⁰. Awansował kolejno na lejtanta (w styczniu 1942), starszego lejtanta/porucznika (5 marca 1943), kapitana (b.d.), majora (27 grudnia 1944), podpułkownika (4 czerwca 1945), pułkownika (10 lipca 1947).

Następcą Faustyna Grzybowskiego na czele białostockiego UB był Tadeusz Piątkowski. Urodził się 30 grudnia 1910 r. w Kijowie³¹. Ojciec Piotr, z zawodu ślusarz, pracował na kolei, a następnie w organach bezpieczeństwa państwa, należał do WKP(b)³². Po ukończeniu siedmiu klas szkoły powszechnej T. Piątkowski rozpoczął pracę w zakładzie ślusarskim w Humaniu³³. Przez krótki okres był również instruktorem sportu w Rejonowej

²⁴ AIPN Bi, 337/1, Akta osobowe Faustyna Grzybowskiego, k. 86.

²⁵ *Ibidem*, k. 65, 83.

²⁶ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra...*, t. 1, s. 22.

²⁷ AIPN Bi, 337/1, Akta osobowe Faustyna Grzybowskiego, k. 37.

²⁸ *Twarze białostockiej bezpieki...*, s. 121.

²⁹ AIPN Bi, 337/1, Akta osobowe Faustyna Grzybowskiego, k. 102.

³⁰ *Ibidem*, k. 38.

³¹ AIPN Bi, 337/2, Akta osobowe Tadeusza Piątkowskiego, k. 32.

³² WKP(b) – Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików), partia bolszewicka rządząca od 1917 r. w Rosji i ZSRS. Partia powstała pod nazwą Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza Rosji (bolszewików) jako odłam socjaldemokracji rosyjskiej.

³³ Humań – miasto w środkowej części Ukrainy, w obwodzie czerkaskim.

Radzie Wychowania Fizycznego w Bohusławiu. Podobnie jak jego dwaj młodsi bracia Wacław i Włodzimierz w 1927 r. wstąpił do WLKZM. Znał biegle języki rosyjski i ukraiński, za to słabo mówił po polsku. W wieku dwudziestu dwóch lat został powołany do Armii Czerwonej. Służbę odbył we Flocie Oceanu Spokojnego w charakterze radiotelegrafisty, dowódcy drużyny i bosmana³⁴. Po wybuchu II wojny światowej został przeniesiony do 42. Dywizji Floty Czarnomorskiej na stanowisko dowódcy plutonu i dowódcy kompanii, a następnie do LXXVI Brygady Strzeleckiej III Gwardyjskiego Korpusu Armii Czerwonej. W 1943 r. wstąpił do formującej się w ZSRS 1. Dywizji im. Tadeusza Kościuszki. Następnie został odesłany do szkoły oficerskiej w Kostromie³⁵. Po jej ukończeniu przydzielono go do I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych pod dowództwem gen. Zygmunta Berlinga, gdzie służył w Brygadzie Czołgów im. Bohaterów Westerplatte. Podobnie jak wielu oficerów pochodzenia polskiego oddelegowano go do odbycia kursu w ośrodku NKWD w Kujbyszewie, po ukończeniu którego przybył do Lublina i wraz z F. Grzybowskiem przystąpił do organizacji WUBP na Białostocczyźnie³⁶.

Do organów bezpieczeństwa państwa został przyjęty 15 sierpnia 1944 r. na stanowisko kierownika Kontrwywiadu. Po wyjeździe Grzybowskiego przejął po nim obowiązki kierownika/szefa WUBP w Białymstoku. W lipcu 1946 r. oddano go do dyspozycji MBP. Przyczyną zaistniałej sytuacji był jego związek z Heleną Kulęgowską³⁷. Podczas okupacji Kulęgowska należała do podziemia jako zaufany członek AK. Dzięki informacjom udzielanym Faustynowi Grzybowskiemu miała rzekomo pomóc w rozpracowaniu i zatrzymaniu inspektora AK ps. „Mak”³⁸. Jednakże w wyniku dochodzenia przeprowadzonego przez Departament III MBP ustalono, że współpraca kochanki Piątkowskiego z „bezpieką” nie miała miejsca, istniały natomiast dowody na działalność w podziemiu jej męża Zygmunta Kulęgowskiego ps. „Hel”³⁹. W późniejszym okresie służby Piątkowski przedstawiał Kulęgowską jako swoją żonę i pobierał zasiłek rodzinny na jej syna. Podobnie jak w przypadku swojego poprzednika pozostawił w ZSRS najbliższą rodzinę, z którą podczas wojny stracił kontakt⁴⁰. Niewyjaśniona sprawa Kulęgowskiej spowodowała, że w lipcu 1946 r. został przeniesiony do KG MO. W początkowym okresie zajmował tam stanowisko szefa Wydziału Informacji, a następnie szefa Wydziału

³⁴ *Ibidem*, k. 36.

³⁵ *Ibidem*, k. 63.

³⁶ AIPN Bi, 045/2045/2, Organizacja i struktura Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku w latach 1944–1945, k. 1.

³⁷ AIPN Bi, 337/2, Akta osobowe Tadeusza Piątkowskiego, k. 93.

³⁸ Zygryfryd Weiss ps. „Mak”, sierż. rez./ppor. armii austriackiej. Według wykazu obsady stanowisk z 3 VII 1944 r. pełnił funkcję II zastępcy komendanta Obwodu AK Sokółka; 9 XII 1944 r. został aresztowany w Białymstoku. W grypsie z 5 I 1945 r. przesłanym do Komendy Okręgu Białostockiego pisał: „W czasie 8-krotnych badań, które trwały kilkanaście godzin każda, przy zastosowaniu tortur i bicia, udowodniono mi nazwisko i pseudonim. Nikogo nie wsypałem, biorąc wszystko na siebie. Z badań wnioskowałem, że ktoś wsypał mnie i sztab Obwodu nr 22”. Zob. K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK-AKO VII 1944–VIII 1945*, Warszawa 1997, s. 520.

³⁹ Zygmunt Kulęgowski ps. „Hel”, por. rez. piechoty. Według wykazu obsady stanowisk z 25 IV 1944 r. pełnił funkcję II zastępcy komendanta Obwodu AK Białostok-miasto. Fala aresztowań dokonanych przez NKWD i UB (uwiecziono m.in. komendanta Obwodu rtm. Czesława Hakkego ps. „Bór”) spowodowała, że żołnierze AK z obawy przed dekonspiracją opuścili miasto. W tej grupie znalazł się najprawdopodobniej Zygmunt Kulęgowski. Zob. *ibidem*, s. 510, 522.

⁴⁰ AIPN Bi, 337/2, Akta osobowe Tadeusza Piątkowskiego, k. 38.

Specjalnego. Z czasem awansował na naczelnika Wydziału VI KG MO. O szybkim końcu jego kariery zdecydowały ponownie względy obyczajowe, ponieważ podczas pracy w Wydziale Specjalnym miał romans ze swoją sekretarką Marią Kuntaras, która – jak się później okazało – była związana z WiN. Jego przełożeni określili tę sytuację jako „przytępienie czujności politycznej”⁴¹. W konsekwencji pod koniec grudnia 1951 r. został zwolniony z organów bezpieczeństwa, a na początku następnego roku odkomenderowany do ZSRS⁴².

Podczas ośmiu lat pracy w MBP szybko awansował na podporucznika (5 marca 1944), porucznika (27 grudnia 1944), kapitana (2 maja 1945), majora (16 listopada 1945), podpułkownika (20 lipca 1946) i pułkownika (16 lipca 1948)⁴³. W 1944 r. wstąpił do PPR, a następnie – do PZPR.

Trzecim zwierzchnikiem WUBP w Białymstoku był Józef Pluta, urodzony 1 grudnia 1911 r. w Łodzi. Pochodził z polskiej rodziny robotniczej. Po ukończeniu sześciu klas szkoły powszechnej otrzymał pracę w Widzewskiej Manufakturze. Jednocześnie rozpoczął naukę w gimnazjum wieczorowym. W 1930 r. wstąpił do Komunistycznej Partii Polski (KPP) oraz Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom (MOPR), w której pełnił funkcję sekretarza. Równolegle pracował jako administrator i korektor w „Miesięczniku Technicznym”⁴⁴.

W kwietniu 1933 r. został powołany do 44. Pułku Piechoty Strzelców Kresowych. Szkołę podoficerską ukończył w stopniu starszego strzelca⁴⁵. W latach 1935–1936 pracował w zakładzie elektrotechnicznym w rodzinnym mieście. Na początku lutego 1936 r., podczas jednego z posiedzeń łódzkiego komitetu MOPR, został aresztowany za przynależność do partii komunistycznej. Po odbyciu rocznej kary w łączeyckim więzieniu powrócił do Łodzi i ponownie podjął działalność komunistyczną. Po wybuchu wojny wyjechał na krótko do Lwowa, gdzie wstąpił do Związku Byłych Więźniów Politycznych. Trudna sytuacja bytowa skłoniła go do powrotu. W Generalnym Gubernatorstwie zajmował się drobnym handlem. W 1944 r. został sekretarzem PPR i wstąpił do Armii Ludowej, w której pełnił funkcje oficera propagandowego i zastępcy komendanta. Na terenie Budkowa w gminie Brzeziny działał w partyzantce pod dowództwem „Boruty” – komendanta III Brygady im. gen. Bema⁴⁶. W tym okresie posługiwał się trzema pseudonimami: „Pepi”, „Kuba” i „Borsuk”⁴⁷.

W styczniu 1945 r. złożył podanie o przyjęcie do łódzkiego WUBP, w którym od 1 lutego 1945 r. rozpoczął pracę jako starszy referent Wydziału Personalnego. W sierpniu tego roku zawarł związek małżeński z Zofią Romanowicz⁴⁸. W 1946 r. urodził im się syn Jerzy, a dwa lata później córka Jadwiga. Na wychowaniu miał jeszcze dwóch synów siostry żony – Tadeusza i Zygmunta. Wśród przełożonych cieszył się dobrą opinią, dlatego też kierowano go do placówek UB wymagających reorganizacji. W kwietniu

⁴¹ *Ibidem*, k. 149.

⁴² *Ibidem*, k. 72.

⁴³ *Twarze białostockiej bezpieki...*, s. 194.

⁴⁴ AIPN Bi, 337/2, Akta osobowe Tadeusza Piątkowskiego, k. 9.

⁴⁵ *Ibidem*, k. 33.

⁴⁶ AIPN Bi, 337/3, Akta osobowe Józefa Pluty, k. 20.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 40.

1945 r. został kierownikiem PUBP w Końskich, następnie awansował kolejno na zastępcę kierownika WUBP w Łodzi, Katowicach i Białymstoku. W dniu 6 marca 1946 r. powierzono mu funkcję szefa WUBP w Białymstoku, a już w lipcu tego roku przeniesiono go do WUBP w Kielcach⁴⁹. O nastrojach, jakie panowały w tamtejszym urzędzie, świadczy pismo Antoniego Zarembiuka⁵⁰ do dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego⁵¹: „Nadużywając swego stanowiska służbowego, pobiera większą ilość przydziałów ze sklepów i przekazuje je rodzinie, która sprzedaje towar we własnym sklepie. Ponadto nie interesuje się pracą zawodową i nie udziela wskazówek naczelnikom wydziałów. Poziom jego pracy operacyjnej znajduje się na niskim poziomie i nie przynosi żadnych zadowalających wyników. Brak też mu kompetencji w zakresie pracy z agentami”⁵². Zarzuty te przyczyniły się do skierowania go 5 lutego 1950 r. do dyspozycji Radkiewicza. W trudnej sytuacji pomogła mu rekomendacja Mieczysława Moczara. Za jego wstawiennictwem Plutę przeniesiono na stanowisko naczelnika Wydziału II Departamentu III MBP, w którym „mógł pogłębić swoje umiejętności zawodowe i być pod silniejszą kontrolą partyjno-administracyjną”⁵³. Trzy miesiące później został przesunięty do Wydziału III. Poziom merytoryczny jego pracy w departamencie nie zadowalał przełożonych. Skutkowało to skierowaniem Pluty na sześciomiesięczną naukę do Centrum Szkolenia MBP w Warszawie. Od 20 lutego 1951 r. pracował jako inspektor przy ministrze bezpieczeństwa publicznego. W tym okresie rozpoczął także studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁴. Należał do dwóch organizacji społecznych: Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej⁵⁵. Ze względu na redukcje, które nastąpiły w aparacie bezpieczeństwa, w 1954 r. zwolniono go ze służby. W sierpniu tego roku otrzymał stanowisko wicedyrektora, a następnie dyrektora Państwowych Torów Wyścigów Konnych na warszawskim Służewcu⁵⁶. Zmarł w 1955 r. Awansował kolejno na porucznika (16 listopada 1945), kapitana (22 grudnia 1945), majora (22 lipca 1946), podpułkownika (10 lipca 1947). Został odznaczony: Orderem Odrodzenia Polski, Medalem „Zwycięstwa”, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Czeskim Krzyżem Walecznych⁵⁷.

Władysław Szysz, następny szef WUBP w Białymstoku, urodził się 26 września 1919 r. we wsi Dalekie, w powiecie Lida⁵⁸. Pochodził z biednej rodziny chłopskiej⁵⁹. W latach 1926–1936 uczęszczał do szkoły powszechnej w Wilnie, a następnie – do gimnazjum w Lidzie. Trudna sytuacja rodzinna zmusiła go do przerwania nauki i podjęcia

⁴⁹ *Twarze białostockiej bezpieki...*, s. 198.

⁵⁰ Antoni Zarembiuk – absolwent szkoły oficerskiej w Kujbyszewie, naczelnik Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Lublinie (1945), naczelnik Wydziału ds. Funkcjonariuszy (1946–1948). Zmarł w marcu 1978 r. w Warszawie. Zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952...*, s. 268, 272.

⁵¹ Jerzy Siedlecki – w latach 1946–1954 kierował pracami Wydziału/Biura ds. Funkcjonariuszy MBP, początkowo jako p.o., a następnie jako dyrektor. Zmarł w marcu 1998 r. w Warszawie. Zob. *ibidem*, s. 71.

⁵² AIPN Bi, 337/3, Akta osobowe Józefa Pluty, k. 80.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, k. 91.

⁵⁵ *Ibidem*, k. 34.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 96.

⁵⁷ *Ibidem*, k. 34.

⁵⁸ AIPN Bi, 310/1, Akta osobowe Władysława Szysza, k. 2–6.

⁵⁹ *Ibidem*, k. 17.

pracy fizycznej na kolei. Po ukończeniu rocznego kursu technicznego awansował na stanowisko kolejarza, a wkrótce – zastępcy naczelnika drogowego w Lidzie⁶⁰. W październiku 1940 r. został skierowany do szkoły podoficerskiej Armii Czerwonej, w której uzyskał stopień sierżanta⁶¹. Następnie wstąpił do szkoły oficerskiej przy 8. pułku kolejowym w Miczuryńsku⁶². W 1942 r. został zdemobilizowany, przeniesiony do batalionu roboczego i wysłany do pracy przy budowie fabryki w Czelabińsku. We wrześniu 1943 r. wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego organizowanego w ZSRS. Dowodził plutonem pułku pancernego w 1. Dywizji im. Tadeusza Kościuszki⁶³. Następnie wysłano go do szkoły oficerskiej w Kujbyszewie⁶⁴. Po przyjeździe do Polski został skierowany do Białegostoku.

Karierę w aparacie bezpieczeństwa W. Szysz rozpoczął jako wywiadowca Sekcji I kontrwywiadu w Białymstoku, zajmującej się sprawami związanymi z wywiadem niemieckim. W tym czasie wstąpił do PPR. W dniu 28 grudnia 1944 r. został komendantem gmachu WUBP, a już 15 stycznia następnego roku awansował na kierownika grupy operacyjnej UB na powiat łaski/kierownika PUBP w Łasku. Po niespełna pół roku został szefem MUBP w Łodzi, jednak jego praca na tym stanowisku nie była dobrze oceniana. W lutym 1946 r. Szysza skierowano do dyspozycji kierownika WUBP w Białymstoku, a następnie przeniesiono do Suwałk. Podczas jego pracy w PUBP nastąpiło nasilenie represji wobec rodzin partyzantów oddziału niepodległościowego Jana Sadowskiego ps. „Błady”, „Komar”⁶⁵. O okrucieństwie W. Szysza świadczy fragment relacji Romualda Bartnika z przybycia funkcjonariuszy UB do jego domu rodzinnego: „Moją najstarszą siostrę kapitan Szysz tak zbił, że jej szczeka pękła, i od tego czasu ona się ukrywała u obcych ludzi, bo się bała”⁶⁶. W maju 1947 r. awansował na zastępcę, a wkrótce – szefa WUBP w Białymstoku. We wrześniu 1948 r. dyrektor Departamentu Szkolenia MBP skierował go na kurs doszkalający, co miało podnieść poziom jego wiedzy ogólnej. W marcu 1949 r. został zastępcą szefa WUBP w Szczecinie. Zmarł 26 grudnia 1949 r. na skutek wypadku podczas polowania.

W charakterystykach służbowych W. Szysza pozytywnie oceniano jego zaangażowanie w walkę z „reakcją”, pracę z agenturą, szybkość w podejmowaniu decyzji, a także jego wrogi stosunek wobec „przejawów jakiegokolwiek odcienia nacjonalizmu”⁶⁷. Awansował na starszego sierżanta (b.d.), chorążego (27 grudnia 1944), podporucznika (b.d.), porucznika (2 maja 1945), kapitana (22 lipca 1946), majora (22 grudnia 1947).

⁶⁰ *Ibidem*, k. 21–24.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Miczuryńsk – miasto w południowej Rosji, w obwodzie tambowskim.

⁶³ *Ibidem*, k. 38–39.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 30.

⁶⁵ Jan Sadowski ps. „Błady”, „Komar” (1922–1952), zam. we wsi Andrzejewo, pow. Suwałki. W 1941 r. wstąpił do ZWZ-AK. W 1944 r. zasilili szeregi MO w Szypliszkach. W połowie grudnia zdezerterował i ponownie wstąpił do AK. Od września 1945 r. należał do WiN, do wiosny 1946 r. był w oddziale Romualda Zabłockiego ps. „Błotnik”, a następnie w oddziale Kazimierza Bartnika ps. „Młotek”. Później należał do patrolu Józefa Milucia ps. „Wróbel”, który działał na terenie gminy Zaborszki. Ujawnił się 29 IV 1947 r. W lipcu 1949 r. nawiązał kontakt z Piotrem Burdynem ps. „Edward”, z którym utworzył oddział działający w pow.: suwalskim, augustowskim, gołdapskim i węgorzewskim. AIPN Bi, 019/5/2, Charakterystyka bandy terrorystyczno-rabunkowej „Błatego”, „Poręby”, k. 2–3.

⁶⁶ B. Rychlewski, *Ubeckie metody*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2004, nr 2, s. 64.

⁶⁷ AIPN Bi, 310/1, Akta osobowe Władysława Szysza, k. 81–83.

Następcą Władysława Szysza został Teodor Mikuś, pochodzący z polskiej rodziny robotniczej. Urodził się 3 września 1910 r. w Łodzi jako syn Władysława i Marii. W 1926 r. ukończył miejską szkołę powszechną, a rok później rozpoczął pracę w firmie „Scheibler i Grohmann” na stanowisku tkacza⁶⁸. W tym czasie za namową brata Wacława wstąpił do KPP, w której otrzymał pseudonim „Mały”⁶⁹. Z początkiem 1929 r. został aresztowany za działalność komunistyczną i osadzony w więzieniu w Łodzi. Z powodu braku dowodów zwolniono go z aresztu, po czym ponownie przystąpił do pracy partyjnej⁷⁰. W 1933 r. został powołany do wojska i skierowany do 28. Pułku Strzelców Kaniowskich w Łodzi. Następnie odesłano go do szkoły podoficerskiej, której nie udało mu się skończyć. Przez kilka kolejnych lat pozostawał bez pracy, mimo że miał na utrzymaniu żonę Zofię oraz dwoje dzieci⁷¹. W 1937 r. po raz drugi podjął pracę w firmie „Scheibler”. W styczniu 1942 r. Mikuś wraz z kilkoma współpracownikami wstąpił do PPR. Po wkroczeniu wojsk sowieckich do Łodzi jako jeden z pierwszych przystąpił do ponownego uruchomienia fabryki i wkrótce awansował na dyrektora administracyjno-gospodarczego.

W marcu 1946 r. Mikuś został przez PPR skierowany do pracy w WUBP w Łodzi. Początkowo zajmował stanowisko zastępcy kierownika Sekcji 4 Wydziału IV, a następnie – zastępcy naczelnika tego wydziału. Alojzy Józwiak, członek łódzkiego komitetu PPR, oceniał go jako oddanego ideom demokracji ludowej. W sierpniu 1948 r. awansował na zastępcę szefa WUBP w Łodzi. Rozkazem personalnym z lutego 1949 r. przeniesiono go do Białegostoku na stanowisko szefa WUBP. Po dwóch latach pracy został ukarany naganą i dyscyplinarnie usunięty z funkcji: „Podległy mu aparat operacyjny stosował w pracy niedopuszczalne, kompromitujące organa b[e]ezpieczeństwa p[ublicznego] metody walki z bandytyzmem, co powodowało niezadowolenie ludności i demoralizację części aparatu bezpieczeństwa”⁷². Podczas służby Mikusia w Białymstoku doszło do wielu zaniedbań w pracy operacyjnej, m.in. źle przeprowadzono śledztwo w PUBP w Bielsku Podlaskim przeciwko jednej z agentek UB podejrzewanej o współpracę z „bandą «Bladego»”⁷³ oraz w sprawie agenta UB o ps. „Król”⁷⁴. W konsekwencji tego Wydział Kadr KC PZPR zaakceptował wniosek ministra Radkiewicza o usunięcie Mikusia z Białegostoku⁷⁵. W maju 1951 r. przekazano go do dyspozycji dyrektora Departamentu Kadr MBP, a wkrótce przeniesiono na stanowisko kierownika Sekcji I Wydziału II Departamentu IV MBP. Rozkazem personalnym z września 1952 r. mianowano go na stanowisko zastępcy naczelnika Wydziału IV Departamentu IV MBP. W czerwcu 1954 r. awansował na naczelnika Wydziału VII Departamentu IV MBP. Kilka miesięcy później wrócił do Łodzi, gdzie kierował miejscowym urzędem. W styczniu 1957 r. został usunięty ze Służby Bezpieczeństwa i przeniesiony do MO, w której objął funkcję komendanta głównego. Rok później otrzymał stanowisko dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia MSW⁷⁶. Ze służby został zwolniony 18 marca 1973 r. Uchwałą z 5 paździer-

⁶⁸ AIPN Bi, 337/5, Akta osobowe Teodora Mikusia, k. 17–23.

⁶⁹ *Ibidem*, k. 42.

⁷⁰ *Ibidem*, k. 33.

⁷¹ *Ibidem*, k. 135.

⁷² *Ibidem*, k. 99.

⁷³ *Ibidem*, k. 111–121.

⁷⁴ Brak danych dotyczących agenta.

⁷⁵ *Ibidem*, k. 100.

⁷⁶ *Ibidem*, k. 106, 132.

nika 1971 r. Rada Państwa mianowała Teodora Mikusia generałem brygady Milicji Obywatelskiej⁷⁷. Awansował kolejno na chorążego (1 stycznia 1947), porucznika (1 stycznia 1948), kapitana (16 lipca 1948), majora (18 lipca 1949), podpułkownika (21 lipca 1954), podpułkownika MO (29 grudnia 1956), pułkownika MO (3 lipca 1958), generała brygady MO (5 października 1971). Zmarł 8 czerwca 1986 r.

Szóstym z kolei szefem UB w Białymstoku był Daniel Kubajewski, urodzony 23 grudnia 1923 r. w Orli, pow. Bielsk Podlaski, syn Antoniego i Marii. Ojciec początkowo pracował w fabryce kafli jako robotnik, a następnie zajmował się uprawą roli. W latach 1914–1918 należał do Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady⁷⁸. W latach 1930–1937 Kubajewski uczył się w szkole powszechnej w Orli, a po jej ukończeniu – na Wydziale Stolarskim Państwowej Szkoły Przemysłu Drzewnego w Hajnówce⁷⁹. W latach 1939–1941 kontynuował edukację w szkole średniej w Bielsku Podlaskim, jednocześnie pomagał ojcu w prowadzeniu gospodarstwa. W 1942 r. został wywieziony na roboty przymusowe do Prus Wschodnich. Po powrocie do rodzinnej miejscowości wstąpił do MO. Karierę w UB rozpoczął w listopadzie 1944 r. jako młodszy referent WUBP w Białymstoku. W grudniu tego roku został słuchaczem CS MBP w Lublinie. W styczniu 1945 r. wszedł w skład grupy operacyjnej UB na powiat Włocławek, a następnie przeniesiono go do PUBP w Grudziądzu. Od 1948 r. pracował na stanowiskach inspektora przy kierownictwie i jednocześnie naczelnika Wydziału IV WUBP w Bydgoszczy. W latach 1950–1951 pełnił obowiązki szefa WUBP w Opolu, skąd w czerwcu 1951 r. awansował na szefa WUBP w Białymstoku, a dwa lata później przeniesiono go na równorzędne stanowisko w WUBP we Wrocławiu. Następnie został zastępcą kierownika Inspektoratu Wiejskiego MBP, a od lutego 1955 r. – wicedyrektorem. W czerwcu tego roku mianowano go dyrektorem Departamentu VIII KdsBP. W listopadzie 1956 r. został zwolniony ze służby⁸⁰.

W trakcie pracy w resorcie Kubajewski uzupełnił swoje wykształcenie. W 1948 r. ukończył liceum ogólnokształcące w Bydgoszczy i otrzymał świadectwo dojrzałości. W latach 1957–1960 studiował w Akademii Sztabu Generalnego, a po ukończeniu szkoły został skierowany do pracy w Zarządzie WSW, KBW i WOP na stanowisko szefa kontrwywiadu. W 1956 r. ukończył Wydział Historyczno-Polityczny Wojskowej Akademii Politycznej im. Feliksa Dzierżyńskiego. W latach 1964–1966 był szefem Wydziału II Rozpoznawczego Sztabu KBW. Następnie pracował jako wykładowca w ASG WP, w której w 1972 r. uzyskał tytuł doktora nauk historycznych. Wkrótce został docentem tej uczelni, pracował tam do czasu przejścia na emeryturę 24 lutego 1989 r. Szef Oddziału Operacyjno-Rozpoznawczego Sztabu KBW płk Kazimierz Rawski we wniosku o nadanie odznaczenia napisał: „Pełniąc służbę w organach bezpieczeństwa w latach walki z reakcją, brał czynny udział w zwalczaniu bandytyzmu. Szczególne zasługi położył w utrwalaniu zdobyczy władzy ludowej na terenie województwa białostockiego, gdzie był szefem WUBP”⁸¹.

⁷⁷ *Ibidem*, k. 142.

⁷⁸ Białoruskie lewicowe ugrupowanie polityczne w okresie międzywojennym w Polsce utworzone w 1925 r. Wysuwało żądania prawa samostanowienia dla Białorusi w rozumieniu bolszewickim. Zob. A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, t. 1, Warszawa 1995, s. 182.

⁷⁹ CAW, 1840/94/1167, Akta osobowe Daniela Kubajewskiego, k. 32.

⁸⁰ *Ibidem*, k. 34.

⁸¹ *Ibidem*, k. 16.

Stanowisko szefa WUBP w Białymstoku po Danielu Kubajewskim przejął Stanisław Mrozek. Urodzony 8 listopada 1913 r. w Szreniawie, pow. Miechów. Pochodził z polskiej rodziny robotniczej: ojciec Jan był ogrodnikiem, matka Florentyna zajmowała się działalnością partyjną w KPP⁸². Ukończył siedem klas szkoły powszechnej w Wolbromiu. W 1929 r. rozpoczął pracę w Fabryce Wyrobów Gumowych „Wolbrom”, początkowo w registraturze, a następnie w dziale sprzedaży. W latach 1931–1938 należał do Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej (KZMP), w którym otrzymał pseudonim „Zachariasz”⁸³. We wrześniu 1932 r. został aresztowany za działalność komunistyczną. W 1935 r. powołano go do wojska, służył w 4. pp Legionów w Kielcach. Po dwóch miesiącach został zdegradowany i wykluczony ze szkoły podoficerskiej. Prawdopodobnie przyczyną jego usunięcia była przynależność do partii komunistycznej i ciążyący na nim wyrok Sądu Okręgowego w Sosnowcu. Niedługo po tym wydarzeniu powrócił do Wolbromia, ale trudna sytuacja materialna zmusiła go do wyjazdu do Dęblińska. Na krótko otrzymał pracę w Kasie Spółdzielczej jako księgowy. Do rodzinnego Wolbromia powrócił w 1940 r. i zatrudnił się w tartaku u „Braci Grafovskich”. W 1942 r. wstąpił do PPR i AL, w której pełnił funkcję szefa wywiadu. W 1943 r. został przeniesiony do Komitetu Dzielnicowego partii jako zastępca sekretarza. Otrzymał tam pseudonimy „Polek” i „Góra”⁸⁴. Od lutego do kwietnia 1945 r. był przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej w Wolbromiu, w maju 1945 r. został sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PPR. Kapitan Brodziński wystąpił z prośbą o przyjęcie Stanisława Mrozka do MUBP w Katowicach. Podanie o pracę Mrozek motywował „chęcią zwalczania wrogów demokracji”⁸⁵. W 1948 r. odbył sześciomiesięczny kurs przy szkole KC PZPR.

Pracę w organach bezpieczeństwa rozpoczął na stanowisku sekretarza Wydziału I WUBP w Katowicach⁸⁶. Zimą 1945 r. pełnił obowiązki kierownika PUBP w Prudniku, a rok później awansował na zastępcę szefa PUBP w Cieszynie. Latem 1947 r. odbył kurs doszkalający dla zastępców szefów PUBP (CW MBP)⁸⁷. Następnie objął stanowisko szefa PUBP w Nysie i kolejny raz został skierowany na kurs polityczno-wychowawczy. Po jego ukończeniu został zastępcą szefa WUBP w Zielonej Górze. W styczniu 1953 r. awansował na stanowisko szefa WUBP w Białymstoku, a następnie zastępcę kierownika WUdsBP w Łodzi. W styczniu 1957 r. przeniesiono go do MO, w której pełnił funkcję komendanta wojewódzkiego ds. bezpieczeństwa w Łodzi. Ze służby został zwolniony 30 września 1975 r. Był żonaty z Zofią Piłat, która pracowała jako redaktor w Rozgłośni Polskiego Radia w Łodzi.

Ostatnim szefem UB/UdsBP w województwie białostockim był Bolesław Krzywiński, urodzony 24 października 1913 r. w Przemyślu. Pierwotnie nazywał się Bernard Szchildhaus. Jego ojciec Mojżesz przed wojną był sprzedawcą chleba⁸⁸. W 1922 r. cała rodzina przeniosła się do Lwowa. Tam Krzywiński ukończył szkołę powszechną i pracował w zakładzie krawieckim, a niekiedy dorabiał jako robotnik budowlany. W 1928 r.

⁸² AIPN Bi, 337/6, Akta osobowe Stanisława Mrozka, k. 8.

⁸³ *Ibidem*, k. 18.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 10.

⁸⁵ *Ibidem*, k. 7.

⁸⁶ *Ibidem*, k. 12.

⁸⁷ Centrum Wyszkożenia Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego.

⁸⁸ AIPN Bi, 337/7, Akta osobowe Bolesława Krzywińskiego, k. 16.

wstąpił do KZMZU, w 1931 r. do KPZU⁸⁹, a w 1934 r. do KPP. Posługiwał się wówczas pseudonimami „Olek” i „Bolek”⁹⁰. W 1934 r. został aresztowany za przynależność do organizacji komunistycznej, a w maju następnego roku skazany przez Sąd Okręgowy we Lwowie na 7 lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w więzieniach we Lwowie, w Drohobyczu, Rawiczu i Koronowie. Po wyjściu na wolność w lipcu 1939 r. powrócił do Lwowa. W latach 1939–1941 był pracownikiem NKWD we Lwowie⁹¹. Następnie przeniósł się za Ural, gdzie pracował jako leśniczy. W 1943 r. wstąpił do 1. Dywizji im. Tadeusza Kościuszki. Uzyskał tam stopień oficerski i został dowódcą plutonu strzelców 4. kompanii 1. pp II Brygady. Uczestniczył w bitwie pod Lenino oraz w walkach o Kijów i Lwów. Podczas wojny stracił całą najbliższą rodzinę: ojca, dwóch braci i obie siostry. W kwietniu 1944 r. został wysłany wraz z innymi oficerami do szkoły w Kujbyszewie.

Do Lublina przybył na początku 1944 r. wraz z grupą „kujbyszewiaków”. Od razu został skierowany do Rzeszowa na stanowisko kierownika Sekcji 1 WUBP, potem pełnił obowiązki szefa PUBP w Jarosławiu. Na początku pracy w organach bezpieczeństwa państwa wystąpił o zmianę nazwiska. Argumentował to nieprzychylnością społeczeństwa do osób noszących nazwisko żydowskie. Departament Kadr MBP w 1945 r. udzielił na to zgody. Od tego momentu oficjalnie podpisywał się nazwiskiem Krzywiński. W maju 1945 r. został przeniesiony na stanowisko kierownika PUBP w Przemyślu. Kilka miesięcy później awansował na stanowisko kierownika Sekcji 1 WUBP w Rzeszowie, a następnie – naczelnika Wydziału I WUBP w Olsztynie. Praca Krzywińskiego była dobrze postrzegana przez przełożonych, którzy awansowali go kolejno na zastępcę szefa WUBP w Olsztynie i Łodzi. W tym czasie Departament Kadr zainteresował się przeszłością jego żony Danuty Sosnowskiej, którą Krzywiński poznał podczas pobytu w WUBP w Rzeszowie⁹². Sprawa ta zakończyła się jego przeniesieniem na stanowisko zastępcy szefa WUBP w Lublinie. Należał do wyjątkowo nie lubianych szefów i współpracowników. Wobec podwładnych stosował „metodę krzyków i strachów”. W ostatnim okresie pracy w Lublinie otrzymał nagane za niedociągnięcia w pracy polegające na tolerancyjnym stosunku do zbrodniczej działalności jednego ze swych agentów. Mimo uchybień mjr Orechwa wnioskował o awansowanie Krzywińskiego na szefa WUdsBP w Białymstoku: „Jest on doświadczonym kierownikiem pracy operacyjnej, oddanym sprawie partii, i ofiarnym pracownikiem”⁹³. Na podstawie Ustawy z 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelnich organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego został zwolniony ze służby⁹⁴. Awansował kolejno na podporucznika (27 grudnia 1944), porucznika (b.d.), kapitana (22 lipca 1946), majora (10 lipca 1947), podpułkownika (22 lipca 1952).

⁸⁹ Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy (KPZU) – ukraiński oddział KPP; działała w woj.: lwowskim, stanisławowskim, tarnopolskim i wołyńskim. Partia powstała w październiku 1923 r. z przekształcenia Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej. W 1924 r. połączyła się z Ukraińską Partią Socjaldemokratyczną. Rozwiązana w 1938 r.

⁹⁰ *Ibidem*, k. 20.

⁹¹ *Ibidem*, k. 121.

⁹² Danuta Sosnowska, c. Mariana i Heleny, urodziła się w 1926 r. Pochodziła z polskiej rodziny urzędniczej. Po wojnie pracowała na stacji kolejowej w Rzeszowie, a następnie zatrudniła się w UB. Z wywiadu przeprowadzonego przez Departament Kadr wynikało, że na terenie Chodorowa była informatorem AK i brała udział w wielu akcjach organizowanych przez jej dowództwo. Po wstąpieniu do UB nabrała „cech ideologicznych”. *Ibidem*, k. 84–85.

⁹³ *Ibidem*, k. 84.

⁹⁴ *Ibidem*, k. 119.

Krzysztof Szwaagrzyk w analizie kwestii przynależności politycznej, służbowej i narodowościowej funkcjonariuszy MBP sformułował cztery podstawowe kryteria, które znalazły zastosowanie w niniejszym artykule. Należą do nich: pewność ideologiczna, przeszłość rewolucyjna, udział w formacjach sowieckich oraz obcość narodowa i kulturowa⁹⁵. Dodatkowo pod uwagę wzięto wiek, wykształcenie, pochodzenie społeczne i wyznanie.

Jedną z ważniejszych kwestii związanych z funkcjonowaniem UB, zwłaszcza w pierwszych latach działalności, jest przynależność narodowa struktur kierowniczych. Wielu badaczy w próbach jej określenia brało pod uwagę brzmienie imienia i nazwiska, imiona rodziców oraz wyznanie zamieszczone w ankiecie personalnej. Podczas analizy akt osobowych można zauważyć, że większość funkcjonariuszy deklarowała narodowość polską (przy jednoczesnym braku wyznania), nawet gdy nosiła nietypowo brzmiące nazwisko. Jedyne nieliczni przyznawali się do własnego pochodzenia czy wyznania. Dotychczasowe badania wskazują, że w MBP na 450 osób pełniących najwyższe stanowiska 167 było narodowości żydowskiej. W tym czasie (1944–1956) wśród 107 szefów i zastępców szefów wojewódzkich UB/UdsBP pochodzenie takie miało 22 oficerów (20,5 proc.). Po uwzględnieniu innych wysokich stanowisk wojewódzkich UB/UdsBP – naczelników i zastępców naczelników wydziałów – wynika, że najwięcej osób pochodzenia żydowskiego znalazło się w strukturach aparatu bezpieczeństwa w województwach: szczecińskim i wrocławskim (18,7 proc.), katowickim (14,6 proc.), łódzkim (14,2 proc.), warszawskim (13,6 proc.), gdańskim (12 proc.)⁹⁶. Bez względu na brzmienie nazwiska czy osobiste deklaracje za Żydów uznawano tych funkcjonariuszy, których rodzice byli wyznania mojżeszowego. Część z nich jeszcze przed wybuchem II wojny światowej zerwała związki z korzeniami rodzinnymi i postrzegała siebie jako świeckich Polaków. Ci też najchętniej decydowali się na zmianę danych osobowych. Na gruncie białostockim uczynił to Krzywiński, aczkolwiek swoją decyzję argumentował nieprzychylnością społeczeństwa do osób noszących żydowskie nazwisko. Świadczy to o tym, że kierował się raczej dyskryminacją w środowisku niż chęcią zerwania kontaktów z rodziną. Kadry kierownicze rekrutowano początkowo z ludzi przybyłych z ZSRR, starszych stażem działaczy komunistycznych pochodzenia żydowskiego, ukraińskiego, białoruskiego i rosyjskiego. Wśród białostockich szefów WUBP/WUdsBP dominowali jednak Polacy, najczęściej przeszkoleni w ZSRS, nie tylko myślący, ale przede wszystkim czujący „po sowiecku”⁹⁷. W ramach tego kryterium mieszczą się dwaj pierwsi szefowie białostockiej „bezpieki”, którzy urodzili się w ZSRS. O braku więzi z krajem nad Wisłą świadczy przede wszystkim nieznamość języka polskiego.

Kolejnym czynnikiem łączącym przebieg kariery opisywanych osób jest członkostwo w partiach i organizacjach komunistycznych w przedwojennej Polsce i w ZSRS, ukończenie specjalnych szkoleń organizowanych przez NKWD oraz udział w bojkówkach GL-AL⁹⁸. Zarówno Grzybowski, jak i Piątkowski należeli do WLKZM, Pluta w 1930 r. wstąpił do KPP oraz MOPR, Krzywiński zaś aktywnie udzielał się w KPZU – aż do czasu

⁹⁵ K. Szwaagrzyk, *Kwestia przynależności narodowościowej i służbowej kierownictwa MBP i wrocławskiego WUBP w latach 1945–1954*, „Zeszyty Historyczne WIN-u” 2000, nr 14, s. 295.

⁹⁶ *Idem*, *Żydzi w kierownictwie UB...*, s. 34–36.

⁹⁷ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra...*, t. 1, s. 58.

⁹⁸ M. Wenklar, *Szefowie WUBP/WUdsBP w Krakowie [w:] Strażnicy sowieckiego imperium...*, s. 117.

jej rozwiązania w 1938 r. Za działalność komunistyczną w okresie międzywojennym byli aresztowani Mikuś i Mrozek. Wyjątkami byli Szysz i Kubajewski, którzy z uwagi na młody wiek nie należeli do żadnych przedwojennych organizacji politycznych.

Ważnym etapem w życiorysie Grzybowskiemu, Piątkowskiemu oraz Szysza była służba w Armii Czerwonej. W niej zdobywali pierwsze doświadczenia oraz umiejętności, które później chętnie wykorzystywali w swojej pracy w resorcie. W październiku 1935 r. Grzybowski jako elew szkoły podoficerskiej został powołany do służby w Armii Czerwonej, w 64. pułku kolejowym Wojsk NKWD. Podobnie było w przypadku Krzywińskiego, który współpracował z NKWD w latach 1939–1941. Ponadto wszyscy trzej wymienieni funkcjonariusze uczestniczyli w „specjalnym” kursie w Kujbyszewie.

Równie istotnym kryterium, który wyłonił się podczas analizy sylwetek białostockich szefów WUBP, było przekonanie o słuszności idei komunistycznej oraz wiodącej roli Związku Sowieckiego w budowie komunizmu na całym świecie. Warunkiem koniecznym i decydującym o awansie na wyższe stanowiska było postępowanie zgodne z zasadami partii. Brano pod uwagę nie tyle względy merytoryczne, ile dyspozycyjność wobec czynników politycznych. Dla wielu funkcjonariuszy ich praca w resorcie była jedynie kolejnym etapem pracy partyjnej⁹⁹. Miernikiem wartości człowieka stał się stopień akceptacji dokonujących się przeobrażeń¹⁰⁰. Do PPR/PZPR należeli wszyscy opisani tu szefowie WUBP/WUdsBP w Białymstoku. Właśnie dzięki przychylności partii mieli możliwość objęcia tak wysokich stanowisk. Szefowie wojewódzkich i powiatowych UBP byli z urzędu członkami odpowiednich egzektyw PZPR, a stanowiska kierowników WUBP czy ich zastępców znajdowały się w nomenklaturze KC¹⁰¹. Często etatowych pracowników kierowano do aparatu PPR/PZPR (i odwrotnie). Zasadę tę potwierdzają dokumenty znajdujące się w aktach osobowych Krzywińskiego, który dopiero po akceptacji KC PZPR otrzymał nominację na stanowisko szefa WUBP w Lublinie, a następnie WUdsBP w Białymstoku¹⁰².

Ostatnim wątkiem badań nad kadrami aparatu bezpieczeństwa jest analiza socjologiczna pod względem wieku, wykształcenia i pochodzenia społeczno-wyznaniowego. Funkcjonariusze, kiedy obejmowali stanowisko szefa WUBP/WUdsBP w Białymstoku, mieli od 28 do 42 lat. Najmłodszymi kierownikami byli Szysz i Kubajewski, którzy stanęli na czele urzędu w wieku 28 lat. Do służby przyciągały ich różnego rodzaju przywileje, szybki awans, a także poczucie władzy i bezkarności.

Niskie wykształcenie oraz brak przygotowania zawodowego były głównymi problemami, z którymi borykał się Wydział Personalny. Co trzeci funkcjonariusz MBP nie miał ukończonej szkoły powszechnej. Zdarzało się, że stanowiska szefa PUBP powierzano analfabetom. Dopiero w połowie lat pięćdziesiątych funkcjonariusze z wykształceniem powszechnym znaleźli się w mniejszości. Z jednej strony rosły bowiem wymagania kierownictwa resortu wobec jego pracowników, a z drugiej – funkcjonariusze rekrutowani do MBP kilka lat po wojnie zdobyli nieco wyższe wykształcenie od tych, którzy tworzyli aparat od podstaw. Studia mieli za sobą tylko nieliczni. W 1945 r. dyplom wyższej uczelni miało jedynie 215 funkcjonariuszy w Polsce. Wyróżniających się funkcjonariuszy kie-

⁹⁹ *Ibidem*, s. 56.

¹⁰⁰ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra...*, t. 1, s. 56.

¹⁰¹ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952...*, s. 16.

¹⁰² AIPN Bi, 337/7, Akta osobowe Bolesława Krzywińskiego, k. 82, 85.

rowano na kursy i szkolenia na szczeblu wojewódzkim (szkoły przy WUBP) i centralnym (Łódź, Legionowo, Gdańsk, Czerwińsk), w których poszerzano wiedzę z zakresu prowadzenia śledztw i technik operacyjnych, np. Mrozek od sierpnia 1947 r. był słuchaczem kursu zastępców szefów PUBP, a od kwietnia 1950 r. uczestniczył w szkoleniu polityczno-wychowawczym organizowanym przez MBP. Na ośmiu ww. funkcjonariuszy pięciu z nich miało ukończoną tylko szkołę powszechną, natomiast Szysz mógł poszczyścić się dodatkowo trzema klasami gimnazjum. Na tym tle najlepiej wypadają Pluta i Kubajewski. Pierwszy z nich jeszcze przed wojną ukończył gimnazjum wieczorowe, a podczas pracy w resorcie zdał maturę i rozpoczął studia na Wydziale Prawa UW. Z podobnym wykształceniem do pracy w MO zgłosił się Kubajewski: w 1948 r. otrzymał świadectwo dojrzałości, a w 1957 r. rozpoczął studia na Wydziale Historycznym Akademii Sztapu Generalnego. Jako jedynemu z ośmiu opisywanych funkcjonariuszy udało mu się nie tylko zrobić karierę w resorcie, lecz także zaistnieć w polskiej nauce.

Informacje zawarte w ankietach ukazują „robotniczo-chłopski” charakter aparatu represji. Był to skutek świadomej polityki komunistów oraz braku poparcia dla nich w innych grupach społeczeństwa. Trzeba zaznaczyć, że najliczniejsze wówczas środowisko chłopskie nie poparło masowo nowej władzy. To z niego wywodziła się większość członków zbrojnych organizacji niepodległościowych. Z biegiem czasu udział funkcjonariuszy o korzeniach chłopskich czy robotniczych nieznacznie wzrósł. Większość ubeków deklарowała się jako „robotnicy”, część z nich miała zarazem korzenie wiejskie, na co potwierdzenie możemy znaleźć w ankietach personalnych białostockich szefów UB/UdsBP.

Nacisk w sferze światopoglądowej na pracowników aparatu doskonale widać na przykładzie zgłaszanego przez nich stosunku do wiary. Liczba funkcjonariuszy, którzy w pierwszych latach pracy w zdecydowanej większości wyznawała religię rzymskokatolicką, z upływem czasu znacznie spadła¹⁰³. Na podstawie ankiet można wyciągnąć wniosek, że i szefowie WUBP/WUDSBP w Białymstoku w większości byli „bezwyznaniowii”. W kilku przypadkach informacje na ten temat można odnaleźć w pierwszych życiorysach składanych do Wydziału Personalnego oraz w części dotyczącej rodziców. Grzybowski, Piątkowski, Pluta, Szysz, Mikuś i Mrozek byli katolikami. Daniel Kubajewski pochodził z polsko-białoruskiej rodziny i deklarował wyznanie prawosławne, rodzice Krzywińskiego byli natomiast wyznania mojżeszowego. Struktury nadrzędne nie tylko kontrolowały, lecz także ingerowały w życie prywatne funkcjonariuszy. Piętnowały jakiegokolwiek kontakty z obcym środowiskiem (Kościołem, przedwojennymi elitami politycznymi, członkami AK, NSZ itp.). W ramach kontroli przydatności do służby badano przeszłość funkcjonariuszy i ich rodzin. Zawarcie związku małżeńskiego wymagało zgody przełożonych. Tak też było w przypadku Piątkowskiego i Krzywińskiego, którzy związani byli z kobietami o niejasnej przeszłości. Do czasu wyjaśnienia wątpliwości odsuwani byli od pełnienia obowiązków służbowych.

Powszechny – nie tylko w województwie białostockim – był wewnętrzny przepływ kadr, zarówno poziomy, czyli na tym samym szczeblu urzędniczym (z jednego PUBP/WUBP do drugiego), jak i pionowy polegający na awansach, głównie do urzędów wojewódzkich lub aparatu centralnego. Długość sprawowania funkcji szefa WUBP w Białymstoku raczej nie przekraczała 2–3 lat. Opisanie tu osoby zajmowały kierowni-

¹⁰³ K. Rokicki, *Aparatu obraz własny... [w:] „Zwyczajny” resort...*, s. 16–20.

Faustyn Grzybowski
(AIPN Bi, 337/1)

Tadeusz Piątkowski
(AIPN Bi, 337/2)

Józef Pluta
(AIPN Bi, 337/3)

Władysław Szysz
(AIPN Bi, 310/1)

Teodor Mikuś

Daniel Kubajewski

Stanisław Mrożek
(AIPN Bi, 337/6)

Bolesław Krzywiński
(AIPN Bi, 337/7)

cze stanowiska nie tylko w Białymstoku, lecz także we Wrocławiu, w Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Katowicach, Kielcach, Szczecinie i Zielonej Górze.

Wyłaniający się obraz „bezpieki” ukazuje bezkarność ich pracowników, niski poziom etyczny i brak profesjonalizmu. Niektórzy wobec nowej rzeczywistości przyjmowali postawę pełną cynizmu i cwaniactwa. Powojenne warunki otwierały im drogę do kariery, dla której należało wyzbyć się jakichkolwiek skrupułów. Sprawujący władzę wierzyli, że zmieniają świat. Stąd pojawiające się przeświadczenie, że należy niszczyć „wroga klasowego” i tych wszystkich, którzy stali na drodze do tego celu. Zachowana dokumentacja nie pozostawia wątpliwości, co do określenia roli, jaką rzeczywiście spełniali funkcjonariusze UB i jakie było ich miejsce w ówczesnym układzie. Ich praca polegała na prześladowaniu i inwigilowaniu społeczeństwa dążącego do odzyskania niepodległości. Na Białostocczyźnie walka między strukturami podziemia a siłami bezpieczeństwa była intensywna i długotrwała¹⁰⁴. Należy również zwrócić uwagę na specyficzny, niejednokrotnie przekłamany język, którym posługiwano się w resorcie. Im więcej pozytywnych opinii pojawiało się w „charakterystykach” poszczególnych funkcjonariuszy UB, tym większą możemy mieć pewność, co do samowoli oraz brutalności, którą poszczególne osoby stosowały w czasie sprawowania władzy. MBP potrzebowało nade wszystko ludzi silnych, apodyktycznych, niekiedy nadgorliwych. Takie cechy doskonale prezentowali Faustyn Grzybowski, Tadeusz Piątkowski, Józef Pluta, Władysław Szysz, Teodor Mikuś, Stanisław Mrozek, Daniel Kubajewski i Bolesław Krzywiński.

Akta osobowe funkcjonariuszy UB okresu stalinowskiego rzadko zawierają informacje na temat metod śledztw czy okrucieństw „bezpieki” wobec przeciwników politycznych. Nie oznacza to, że nie były stosowane tzw. niedozwolone metody. Sami funkcjonariusze diametralnie inaczej oceniali swoją rolę i zaangażowanie. W opracowaniu z lat siedemdziesiątych wysokiej rangi oficer SB pisał: „W budowie naszego życia państwowego tu w szczególnych warunkach Białostocczyzny najpoważniejszą bodaj rolę odegrał aparat bezpieczeństwa i milicji. Nigdzie, tak jak tu, młodzi funkcjonariusze UB i MO nie byli wystawieni na śmierć i tortury band jak w Białostockiem. Nigdzie tak nie zdali egzaminu wierności dla narodu, dla klasy pracującej, jak w tym województwie członkowie milicji i UB. Nigdzie bardziej reakcja nie pałała nienawiścią do tych bohaterów jak u nas. I nigdzie nie padło tyłu tych bojowników w walce o utworzenie demokracji, co tu”¹⁰⁵. Ten krótki opis doskonale pokazuje, w jaki sposób UB postrzegał działalność podziemnych organizacji niepodległościowych, które były kontynuacją konspiracji z II wojny światowej. Daje też obraz postawy społeczeństwa województwa białostockiego, które do rządów komunistycznych odnosiło się wrogo i powszechnie popierało walkę o niepodległość prowadzoną przez AK-AKO.

¹⁰⁴ J. Snopko, *Podziemie niepodległościowe w woj. białostockim w latach 1944–1956. Międzynarodowa konferencja naukowa, IPN Oddział w Białymstoku, 19–20 listopada 2002 r.*, „Studia Podlaskie” 2002, t. 12, s. 435.

¹⁰⁵ AIPN, 0297/24/1, Działalność bandy „Huzara” w latach 1945–1953 i przeciwdziałanie aparatu bezpieczeństwa, k. 22.

STRESZCZENIE

W latach 1944–1956 Wojewódzkim Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego/Wojewódzkim Urzędem do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku kierowali kolejno Faustyn Grzybowski, Tadeusz Piątkowski, Józef Pluta, Władysław Szysz, Teodor Mikuś, Daniel Kubajewski, Stanisław Mrozek oraz Bolesław Krzywiński. Ich akta osobowe zawierają informacje z życia prywatnego i zawodowego funkcjonariuszy, a także są odzwierciedleniem mentalności osób sprawujących najważniejsze funkcje w państwie. Istotą ich „misji” było przekonanie o słuszności idei komunistycznej oraz wiodącej roli Związku Sowieckiego w budowie komunizmu na całym świecie. Wyłaniający się obraz „bezpieki” ukazuje bezkarność ich pracowników, niski poziom etyczny i brak profesjonalizmu. Niektórzy wobec nowej rzeczywistości przyjmowali postawę pełną cynizmu, a powojenne warunki otwierały im drogę do kariery zawodowej. Praca funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa polegała na prześladowaniu i inwigilowaniu społeczeństwa, a zachowana dokumentacja nie pozostawia wątpliwości, co do określenia ich rzeczywistej roli i miejsca w ówczesnym systemie społeczno-politycznym.

Słowa kluczowe: szefowie Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku, szefowie Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, Faustyn Grzybowski, Tadeusz Piątkowski, Józef Pluta, Władysław Szysz, Teodor Mikuś, Daniel Kubajewski, Stanisław Mrozek, Bolesław Krzywiński.

SUMMARY

In the years from 1944 to 1956 Faustyn Grzybowski, Tadeusz Piątkowski, Józef Pluta, Władysław Szysz, Teodor Mikuś, Daniel Kubajewski, Stanisław Mrozek and Bolesław Krzywiński were respectively in charge of the Voivodeship Office of Public Security in Białystok. Their personal files include the information from private and professional life of the officers and they also reflect mentality of people holding the highest positions in the state. The essence of their ‘mission’ was to persuade about the validity of the communist idea and the leading role of the Soviet Union in building the communism all over the world. The emerging picture of ‘security services’ presents impunity of their employees, a low ethical level and lack of professionalism. Against the new reality some of them took an attitude full of cynicism and the post-war conditions opened the way for professional career for them. The work of the officers of the public security consisted in surveillance and persecution of the society whereas the preserved documentation left no doubt as to their real role and place in the current social and political system.

Key words: heads of the Voivodeship Office of Public Security in Białystok, heads of the Voivodeship Office for Public Security Affairs, Faustyn Grzybowski, Tadeusz Piątkowski, Józef Pluta, Władysław Szysz, Teodor Mikuś, Daniel Kubajewski, Stanisław Mrozek and Bolesław Krzywiński.